

УДК 94:[343.819.5:[343.261-052:323.28]:356.15](=161.2)
(438)"1939/1945":[355.5:614.8]+159.96-058.65]
DOI: 10.33402/nd.2019-7-108-123

Олеся ІСАЮК
доктор філософії,
молодший науковий співробітник
Національного музею-меморіалу «Тюрма на Лонцького»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6339-0438>
e-mail: isaiuk.o@gmail.com

МЕРЕЖА СПРОТИВУ ЧЛЕНІВ ОУН(Б), УВ'ЯЗНЕНИХ У КОНЦТАБОРІ АУШВІЦ: ПРИКЛАД ТРАНСФОРМАЦІЇ ТАКТИКИ ВИЖИВАННЯ В ТАКТИКУ СПРОТИВУ НА ОСНОВІ ДОСВІДУ ПІДПІЛЬНОГО ПРОТИСТОЯННЯ

Розглянуто формування тактики спротиву, вибудованої ув'язненими в концтаборі Аушвіц членами Організації українських націоналістів (бандерівців) (ОУН (б)), за активної участі психологічно-морального чинника в контексті погляду на проблему Бруно Беттельхайма (Bruno Bettelheim) та Віктора Франкла (Viktor Frankl). Зазначено, що теоретичні моделі обох дослідників, частково сформовані на основі власного досвіду політів'язнів нацистських концтаборів, акцентовані на значній ролі в ефективності моделі виживання збереження автономії мислення, здатності до вибудовування альтернативних режиму моделей дійсності та збереження мотивації, що ґрунтується на меті, головна умова досягнення якої – звільнення з концтабору.

Також для підкріплення подібної психологічної моделі запропоновано низку щоденних дій та ритуалів. Основним засновком визначено те, що в середовищі ОУН(б) задовго до ймовірного ув'язнення у концтаборі на підставі звичної для ОУН підпільної тактики та морально-психологічних вимог до членів організації сформувався свого роду *modus vivendi*, який охоплював більшість необхідних для виживання пунктів у парадигмі Беттельхайма. Такий висновок зроблено на підставі аналізу механізмів спротиву членів ОУН(б) в Аушвіці, порівняно з їхньою тактикою до ув'язнення. Зазначено, що в цьому випадку ідея здобуття незалежної України відіграла роль мотиваційної, ірраціональної у конкретних умовах, для реалізації якої потрібні щоденні зусилля, що визначили альтернативний нав'язуваному порядок денний та забезпечили монополію на вибудовування власної ерархії цінностей, а це тягнуло за собою формування тактики поведінки, альтернативної концтабірним порядкам, а не уникання їх, як у звичній моделі виживання.

Ключові слова: тактика виживання, тактика спротиву, монополія на побутові рішення, ОУН(б), «Бандера-групе», Аушвіц, концтабір.

Члени ОУН(б), ув'язнені в Аушвіці з липня 1942 р. по січень 1945 р., становили малочисельну й далеко не найголовнішу частину в'язнів-українців. Попри це були прикладом побудови достатньо ефективної мережі опору концтабірній реальності

та машині знищення, спрямованій передусім на політичних в'язнів, враховуючи, що однією з основних цілей концентраційних таборів було знищення категорій народонаселення країн Європи та самої Німеччини, зарахованих до «расових ворогів» або «ворогів Райху». Доказ ефективності – достатньо високий відсоток тих ув'язнених оунівців, які пережили Аушвіц, – з приблизно 600 осіб за членство в організації у «марш смерті» в січні 1945 р. вирушило 385 осіб, тобто більшість¹.

Не спричиняє особливих сумнівів твердження, що велике значення в успішності мережі спротиву, організованої ув'язненими членами ОУН(б), мав досвід підпільного життя та ув'язнення, адже задовго до війни організація сформувала ефективну підпільну структуру, яка охоплювала як прийоми підпільної боротьби на волі, так і стратегію поведінки в ув'язненні. Значну її частину становили моральні вимоги до члена організації, що, як буде показано далі, мало важливе значення у контексті специфіки ситуації концтабору. Також достатньо тривалий період існування організації дав можливість накопичити колективний досвід опору на основі сукупності особистого й усунути ті моменти, що не виправдали себе або ж були неефективними. Проте в концтаборі він не став панацеєю, оскільки умови дуже відрізнялися від усього дотеперішнього, зокрема й ув'язнення. Перш за все, умови утримання були винятково жорсткими. Кількість і скупченість в'язнів – суттєво вища, що тягнуло за собою вкрай низький рівень гігієни та масову смертність. Окрім того, постійне перемішування і переміщення в'язнів ускладнювало налагодження менш-більш постійних контактів та вираховування донощиків.

На відміну від тюремного ув'язнення, де допускали відвідини родичами і друзями й обмін листами, хоч і регламентований та підцензурний, у нацистському концтаборі ізоляція від світу була цілковитою. Наприклад, розстрілювали за одну спробу наблизитися до огорожі, а листи могли писати тільки окремі категорії ув'язнених. Також в'язниця не була автономною одиницею, яка забезпечувала своє існування окремо від господарства регіону, тоді як концтабір – максимально ізольований від регіону.

Крім того, привілейовані в'язні в тюрмі завжди залишалися «зв'язною ланкою» між адміністрацією та рештою собі подібних. У концтаборі вони були частиною репресивної системи і, по суті, забезпечували важливу, з погляду розмиття солідарності та зміщення ерархії пріоритетів, ситуацію, коли частина в'язнів фактично була складовою підтримання репресивної системи і майже адміністрації: «Крім цих двох категорій німецької влади, кожен концтабір мав ще “свою”, “самоуправну” владу, що рекрутувалася з самих в'язнів: бльокових і штубових в таборі та оберкапів, капів і форарбайтерів при праці... Здавалось би, що введення самоуправи було виявом доброї волі признати в'язням деякі права. Та в дійсності це було зовсім не так: всі оті “представники самоуправи” були, звичайно, виконавцями найжорстокішого терору й давались в'язням більше взнаки, як есесмани...»². На привілейованих, т. зв. «промінентах», трималися реєстрація та облік в'язнів, розподіл харчів, дисципліна і дотримання табірних правил на найнижчому рівні.

¹ Малащук Р. З книги мого життя. Спомини. Торонто: Видання Видавничої спілки «Гомін України» і Дослідного Інституту «Студіюм», 1987. Т. 1: Виростеш ти, сину, вирушиш в дорогу. С. 307.

² Мірчук П. В німецьких млинах смерті. Лондон: Український союз політичних в'язнів, 1957. С. 151–152.

Дріб'язкова регламентованість життя ув'язнених та фактична всездозволеність представників адміністрації та конвоїрів створювала ситуацію, яку дослідник теми Кшиштоф Дунін-Вонсович (Krzysztof Dunin-Źasowicz) визначив як «абсолютний ризик»³. На практиці це означало, що покаранням за будь-яку провину найчастіше була смерть. Також в Аушвіці, як і в інших концтаборах Третього Райху, сформувалася специфічна єрархія із власними законами, які відрізнялися не тільки від прийнятих у суспільстві норм, а й від реалій тюремної єрархії.

Максимально врегульована дійсність концтаборів і всевладдя їх єрархії створювали ситуацію, коли організованим спротивом трактувалося будь-що, навіть підпільне культурне життя, яке, по суті, було спробою хоч якось реалізувати звички, основані на культурному інстинкті⁴. У такій ситуації, з погляду дослідників проблеми, опір як такий у концентраційному таборі передбачав три етапи:

– боротьба за фізичне виживання «з дня на день»: порятунок слабших і хворих, підміна номерів, переховування від селекцій, передача залишків їжі або ліків, одержання «посад» чи праці в майстернях для політичних в'язнів;

– боротьба за гідність (підпільне релігійне життя, психологічна підтримка, підпільні культурні події);

– свідомі спроби нанести шкоду нацистській системі, під якими розуміли диверсії та планування і здійснення втеч⁵.

По суті, перший етап вважається опором постільки, поскільки одна з цілей ув'язнення в концтаборі – саме фізичне знищення в'язня. Якщо останній належав до категорії, призначеної для знищення, таке виживання теж було спротивом доти, доки він залишався живим. Попри це опір як такий передбачав перспективу, відповідно був неможливий без вибудування внутрішнього сенсу того, що відбувалося, і формулювання для себе сенсу опору. Як наслідок, у процесі модифікації тактичних прийомів, звичних для ОУН, в умовах концтабору на одне з чільних місць виходили психологічний та інформаційний чинники протистояння. Передусім, основний акцент переносився на збереження власної особистості максимально притомною та мінімізацію впливу травматичних чинників. Особливо важливим цей чинник ставав у контексті того, що одним із найголовніших наслідків для в'язнів були глибокі травматичні зміни особистості – аж до деформації. У підсумку щоденної боротьби за фізичне існування формувалася специфічний психотип, відомий зі спогадів як «старий номер», тобто в'язень, адаптований до умов концтабору. Найдетальніше розроблений і найбільш аргументований погляд на роль психологічного чинника в ефективності опору на цей момент представлено у дослідженнях Б. Беттельхайма та В. Франкла⁶.

Бруно Беттельхайм виходить із кількох принципових, на його думку, ознак зрілої дорослої особистості. До них належать виняткова монополія на прийняття рішень щодо власної особи й об'єктивна здатність приймати рішення, ґрунтуючись на власній

³ Dunin-Źasowicz K. Ruch oporu w hitlerowskich obozach koncentracyjnych. 1933–1945. Warszawa: PWN, 1983. S. 47.

⁴ Ibid. S. 49.

⁵ Ibid. S. 52.

⁶ Bettelheim B. The informed heart: A study of the psychological consequences of living under extreme fear and terror. London: Peregrine Books, 1986; Frankl V. ...trotzdem Ja zur Leben sagen. Eine Psycholog erlebt das Konzentrationlager. Muenchen: Deutscher Taschenbuch Verlag, 2007.

системі переконань. В умовах концтабору, на переконання Б. Беттельхайма, у ході спроб пристосуватися до травматичних умов, особистість набуває інфантильних ознак, починає підсвідомо асоціювати себе з особою, яка створила або підтримує травматичну ситуацію, поступово поступаючись власною прерогативою рішень щодо себе та звужуючи горизонт планування⁷. Відповідно, найперша мета тактики виживання полягає у тому, щоби зберегти власний контроль над прийняттям рішень хоча б у дрібницях і виробити власне ставлення до того, що відбувається, яке би відрізнялося від нав'язуваного. За таких обставин одні з умов виживання у концтаборі в сенсі збереження цілісної особистості – це внутрішній модус контролю та наявність «референтної групи», з якою особу пов'язують емоційні зв'язки і яка виступає своєрідним «цензором», здатна схвалити належну дію чи засудити неналежну. Б. Беттельхайм називає низку методів, які дають в'язневі змогу зберегти власну автономність у питанні прийняття рішень й оцінки навколишньої ситуації: раціоналізація факту перебування в концтаборі, що передбачало формулювання причини, яка робила в'язня небезпечним для влади; позиціонування себе як мученика в інтересах інших; емоційне відсторонення від усього, що відбувалося; вибіркова непам'ять – не тільки щодо поточного перебування у концтаборі, а й щодо попереднього життя, що передбачало тримати в пам'яті лише потрібне для виживання; мрії про майбутнє як форма формування візії майбутнього; постійна турбота про збереження їжі, якщо вдавалося її роздобути; постійне збереження анонімності, тобто уникання особистого контакту з представниками табірної адміністрації; розмови з іншими в'язнями⁸.

У системі поглядів В. Франкла, які, зрештою, стали основою Третьої Віденської школи психотерапії, центральне місце займає поняття сенсу життя. На думку вченого, для виживання у концтаборі принциповими вимогами є знаходження сенсу власного перебування тут, розташування його в системі координат, яка піддається логічному узгодженню. Додаткові й неминучі елементи відчуття «сенсу» – це віра у власне майбутнє і свідомість мети – «В'язень, який втратив віру у майбутнє – своє майбутнє, приречений»⁹. Аналізуючи поняття мети, В. Франкл закінчує міркування ілюстрацією: «Слова Ніцше: “Той, хто знає, навіщо жити, може витримати майже будь-яке як” – можуть стати провідним гаслом для всіх психотерапевтичних і психогігієнічних зусиль задля порятунку ув'язнених»¹⁰.

У багатьох випадках міркування обох фахівців перетинаються. Приклад цього – спостереження Б. Беттельхайма про те, що ув'язнені з політичних причин легше переносили адаптаційний період і їх було важче зламати, адже ті розуміли, що потрапляння сюди – реалізація ризику, пов'язаного з протистоянням нацистському режиму¹¹ і, фактично, частина тієї суспільної функції, яку вони взяли на себе. Ця аргументація близька до зауваження В. Франкла щодо того, що самосприйняття себе в концтаборі й факту перебування тут прямо пов'язані з меншою або більшою

⁷ Ibid. P. 101–102.

⁸ Bettelheim B. The informed heart... P. 171–235.

⁹ Frankl V. ...trotzdem Ja zur Leben sagen... S. 89.

¹⁰ Ibid. S. 91.

¹¹ Bettelheim B. The informed heart... P. 120–121.

можливістю вижити¹². Для демонстрації дії цього принципу він наводить приклади двох в'язнів: один із них вважав концтабір цілковитим кінцем усього, порівнюючи шлях від вагону до бараків із похороном, інший – трактував ув'язнення як виклик¹³.

Також обидва дослідники погоджуються, що неправильно розглядати високу емоційно виражену мотивацію як невроз. В. Франкл називає такого типу мотивацію «екзистенційною кризою», вважаючи її вияви симптомами того, що людина не відчуває сенсу в тому, чим займається повсякдень (зокрема і фах), або ж усвідомлює недосягненість мети «на тепер». Б. Беттельхайм зауважує: «Подібна поведінка, якою відзначаються деякі групи, ... оберігала від розпаду особистості в умовах стресу»¹⁴. Як приклад такого «псевдоневрозу», він наводить групи ув'язнених свідків Єгови, стверджуючи, що ті виявили «незвичні вершини людської гідності та моральності»¹⁵, на підставі власної етичної системи, за якою жили до ув'язнення, а також груп засновників кібуців, з яких постала держава Ізраїль¹⁶.

Для забезпечення реалізації усіх названих умоглядних конструкцій, необхідне дотримання кількох умов на рівні побуту. Перш за все, важлива присутність групи однодумців, з якими у в'язня наявний емоційний контакт, що ґрунтується на родинних зв'язках, дружбі, спільності професії, належності до тієї чи тієї спільноти, причому критично важливо, щоб її учасники мали спільний погляд на факт ув'язнення.

Друга важлива умова – умовне відокремлення від ув'язнювачів. Цій меті служила низка універсальних прийомів виживання – вибіркова пам'ять тільки необхідного для виживання, емоційне дистанціювання, розуміння себе як частини більшого цілого, використання кожної вільної хвилини для відновлення сил або догляду за собою, «гублення» серед маси, що сприяло виведенню себе із зони уваги вартівників і табірних «промінтів», одержання таких робіт, які дозволяли перебувати у приміщенні та давали доступ до додаткових продуктів і теплого одягу. Б. Беттельхайм слушно зазначає, що більшість цих методів не забезпечували повного відокремлювання, щоби більше, вимагали контакту з представниками табірної адміністрації, але це було об'єктивним наслідком механізмів табірної життя¹⁷.

Підсумовуючи, можна ствердити, що для виживання – як вузько фізичного, так і в сенсі збереження особистості – в умовах концтабору (за винятком ситуацій із прямою фізичною загрозою, на кшталт газової камери та розстрілу), принципово важлива передумова наявності певних характеристик й обставин:

– власна етична система поглядів, яка служить мотиватором до дій і визначає поведінку в конкретній ситуації;

– уміння розташувати перебування у концтаборі в логічній системі «причина–наслідок» через формулювання адекватної відповіді на запитання «чому я тут?»; надання сенсу подіям, що розгортаються;

¹² Frankl V. ...trotzdem Ja zur Leben sagen... S. 87.

¹³ Ibid. S. 88–89.

¹⁴ Bettelheim B. The informed heart... P. 20.

¹⁵ Ibid.

¹⁶ Ibid. P. 21.

¹⁷ Ibid. P. 83.

- сприйняття перебування у концтаборі як виклику або перешкоди, яку треба здолати;
- існування мети, часто ірраціональної у принципі й напевне ірраціональної як на умови концтабору;
- здатність до прийняття рішень, що ґрунтуються на власній системі переконань і власних уявленнях що добре, а що ні;
- збереження власної монополії на прийняття рішень на рівні щоденного побуту;
- візія власного майбутнього;
- наявність невеликої групи, поєднаної глибокими емоційними зв'язками, яка є «групою підтримки» в контексті власних переконань.

Дотримання усіх цих умов давало змогу зберегти контроль над розумінням ситуації і бодай сильно обмежену, але монополію на побутові рішення, що створювало перешкоду для прийняття правил гри табірної адміністрації, спрямованих на психологічне й фізичне знищення в'язня.

Ув'язнені члени ОУН(б) потрапили в Аушвіц, маючи досвід подібних протистоянь, а також навички підпільної тактики. Утім, враховуючи різницю умов, їхня стандартна тактика мусила модифікуватися, щоб її носії змогли вижити. Зауважу, аналіз системи опору неможливий без врахування того факту, що саме собою потраплення до концтабору було кардинальною зміною у житті та пов'язане з виникненням однозначної і прямої загрози життю, відповідно – травматичним, що робить принциповою умовою виживання достатньо швидке відновлення психологічної рівноваги та психологічної готовності до спротиву, а це неможливе без розташування себе і дійсності в мінімально логічній системі координат¹⁸. Виконання такої операції означало перехід від виживання як такого до спротиву. Попри те, що на практиці учасники мереж спротиву користувалися тими ж методами, що й в'язні, які перебували на рівні тактики виживання, існувала низка принципових відмінностей. Утім, залишаються незрозумілими конкретні механізми пристосування підпільно-конспіративного досвіду до ситуації Аушвіцу та формування на їхній основі системи спротиву. Обидві ці проблеми і перебувають у центрі уваги цього тексту. Механізм та суть таких модифікацій, які дозволяли формувати ефективну систему спротиву в контексті поглядів Б. Беттельхайма та В. Франкла, і є метою розгляду дослідження. На особливу увагу заслуговують конкретні прийоми збереження автономії та формування тактики виживання у контексті збереження власної ієрархії пріоритетів.

Основне джерело дослідження теми – спогади членів ОУН(б) про ув'язнення в Аушвіці. У контексті зазначеного акценту на еволюцію методів і тактичних прийомів довоєнної ОУН в умовах ув'язнення у концтаборі для формування ефективної системи спротиву, особливе значення мають спогади тих, хто ще до війни був активним членом ОУН(б) та залишив їх і про довоєнний період, зокрема Миколи Климишина¹⁹, Омеляна Ковалья²⁰, Романа Малащука²¹. Окреме місце серед них посідає Петро Мірчук, який хоч і залишив тільки спогади про ув'язнення в Аушвіці, проте написав ще й

¹⁸ Bettelheim B. The informed heart... P. 147–149.

¹⁹ Климишин М. В поході до волі. Детройт, 1977. Т. 1; 1987. Т. 2.

²⁰ Коваль О. Спомин мого життя. Львів, 2016.

²¹ Малащук Р. З книги мого життя... Т. 1.

фундаментальну працю «Нарис історії ОУН», що охоплює історію довоєнної організації аж до вибуху Другої світової війни і є одним із найдетальніших досліджень теми. Як часто буває, коли автор дослідження одночасно очевидець та співучасник подій, то текст стає дещо автобіографічним. Відтак частина «Нарису...» присвячена тактиці підпільної боротьби й внутрішній етиці націоналістів, яка, як уже показано при аналізі понять «тактика виживання» і «тактика спротиву» в контексті концтаборів, мала не менш важливе значення, ніж конспіративні вміння.

Перш ніж приступити до обговорення прийомів спротиву, варто коротко розглянути той багаж підпільного протистояння з позиції в'язня, з яким члени ОУН(б) потрапили в Аушвіц.

Внаслідок частих арештів, які інколи, як у випадку справи вбивства міністра внутрішніх справ Польщі Броніслава Перацького (Bronisław Pieracki), ставали стихійними, поступово серед підпільників вироблялася тактика поведінки в ув'язненні. Вона також стала частиною вишколів для членів організації. У поєднанні з уже зазначеним моральним дисциплінуванням це інколи давало суттєвий пропагандивний ефект без особливих зусиль. Приклад – поведінка Степана Бандери та товаришів на Варшавському процесі, якою так захоплювалася польська преса²².

У тривалішій перспективі, після закінчення слідства та судового процесу, перебування у польській в'язниці не вимагало постійних специфічних зусиль. Як результат, на перший погляд, поведінка засуджених членів ОУН не відрізнялася від інших в'язнів, за винятком кримінальних. Утім, аналіз текстів спогадів членів ОУН, ув'язнених тривалий час, дає змогу виокремити дві деталі, які принципово відрізняли їх від решти. Перша – високий рівень внутрішньої солідарності: «Комуністи, які сиділи за шпіонажу, говорили, що ми не повинні були націоналістами, тільки комуністами. Вони ніколи спілки не мали»²³. Одночасно з формальним старостою окремої камери ув'язнені націоналісти зазвичай мали власного неформального лідера, як правило, найстаршого в організаційній ієрархії серед ув'язнених у конкретній в'язниці. Після отримання кимось посылки з дому все їстівне ділили порівну між усіма членами «спілки».

Другий момент – постійні просвітницькі практики. Їх можна розглядати як інерцію активного просвітництва на волі та як один із способів побороти в'язничну нудьгу. Крім того, інтелектуальні заняття – це стандартна манера поведінки для політичних в'язнів, більшість із яких були інтелігентами. До прикладу, Микола Климишин опрацьовував словник, Ярослав Карпинець продовжував вивчення технічних дисциплін, розв'язуючи завдання з підручника, який йому прислали з волі. Обов'язковим елементом своєрідного культурного життя членів ОУН у в'язниці було святкування – бодай ритуально-умовне – церковних свят зі збереженням українських традицій. На Різдво 1937 р. до в'язниці «Святий Хрест» прибув о. Йосип Кладочний, який уділив таїнство сповіді та відправив коротке урочисте Богослужіння у греко-католицькому обряді. Оскільки дехто отримав у посылці з дому кутю та інші обрядові страви або їхні елементи, та ув'язнені також зуміли організувати імпровізований Святвечір²⁴.

²² Климишин М. В поході до волі. Т. 1. С. 145–147; Зайцев О. Український інтегральний націоналізм (1920–1930-ті рр.): Нариси інтелектуальної історії. Київ: Критика, 2013. С. 283–284; 288–290.

²³ Климишин М. В поході до волі Т. 1. С. 197.

²⁴ Там само. С. 203–204.

У концтаборі велику роль відігравав досвід підпільної боротьби в цілому. У випадку ОУН(б) – прийоми низової організації та комунікації. Зазвичай основою організаційної структури організації були т. зв. «п'ятірки», відомі також як «звена» – групи молоді по п'ятеро осіб (звідси і назва системи). Оунівці контактували у справах підпілля винятково між собою та безпосереднім керівником «п'ятірки», який підтримував зв'язок зі старшими в організаційній сфері. Якщо в одному й тому ж населеному пункті було дві та більше «п'ятірок», то кожна з них діяла окремо²⁵. В ідеалі, кожна мала бути законспірована настільки, щоби члени не мали підстав підозрювати інших у належності до підпілля. Такі «п'ятірки» могли організувати для виконання окремого специфічного завдання, як у випадку розвідувальної жіночої під керівництвом Марії Кос²⁶.

При такій організації та рівні конспірації внутрішньо організаційна комунікація відбувалася за принципом «з рук у руки», особливо на низовому рівні. У спогадах оунівців різних періодів часто повторюється мотив, згідно з яким їх залучають до підпільної діяльності старші віком друзі або колеги по навчанню чи різного роду клубах і гуртках за зацікавленнями²⁷. Пізніше саме вони «передавали» нових членів організації далі по зв'язкових лініях.

Для формування навичок, необхідних для підпільної діяльності та збройної боротьби, для членів ОУН проводили відповідні вишколи. Їх програма охоплювала не лише військові аспекти, а й можливості боротьби в різних галузях: економіка, культура, пропаганда (у вузькому значенні терміна) тощо. Це означало, що членів організації привчають до вміння вибудовувати тактику спротиву в будь-якій сфері та розглядати будь-яку ситуацію як потенційне поле для спротиву в разі потреби. Сильний військовий елемент у системі вишколу підпільників²⁸ мав додатковий ефект сприяння формуванню сильної мотивації, «чуття ліктя», відчуття інституційної належності, внутрішньої дисципліни.

Попри безкомпромісність у протистоянні для ОУН притаманно було одночасне послідовне чітке відокремлення від ворога, задеклароване, зокрема, у позиції «Здобудеш Українську державу або згинеш у боротьбі за неї!» та послідовних побутових практиках, на кшталт відмови від алкоголю та сигарет, торгівля якими була державною монополією, і використання його ж потужностей, до прикладу, позиція щодо мобілізації українців у польську армію: вона цілком допустима, оскільки це – можливість пройти військовий вишкіл і навчитися користуватися зброєю, що пізніше мало пригодитися організації²⁹.

Суттєве місце в щоденній реальності ОУН посідали просвітницька та пропагандивна складові. Організація видавала легальні й нелегальні журнали та газети, частина яких «перейшла у спадок» від періоду Української військової організації

²⁵ Мірчук П. Нарис історії ОУН. Мюнхен; Лондон; Нью-Йорк: Українське видавництво, 1968. С. 120

²⁶ Посівнич М. Воєнно-політична діяльність ОУН у 1929–1939 роках. Львів, 2010. С. 96.

²⁷ Див.: Ганушевський М. Роман Шухевич у своїх споминах. *Літопис УПА. Нова серія*. Київ; Торонто, 2007. Т. 10: Життя і боротьба генерала «Тараса Чупринки» (1907–1950). Документи і матеріали; Савчин М. Тисяча доріг. Спогади жінки-учасниці підпільно-визвольної боротьби під час і після Другої світової війни. Київ: Смолоскип, 2003.

²⁸ Детально див.: Посівнич М. Воєнно-політична діяльність ОУН... С. 86–89.

²⁹ Там само. С. 90–91.

(УВО): «Український голос», «Студентський шлях», «Розбудова нації», «Сурма», «Український націоналіст», «Націоналіст», «Бюлетень Крайової езекутиви ОУН на ЗУЗ», «Юнак»³⁰. Відтак її члени та симпатички всіх вікових категорій були надійно охоплені пропагандою, забезпечувалося вчасне інформування про поточні політичні події і внутрішньо організаційні справи. Такий ефект досягався завдяки роботі мережі зв'язкових та розповсюджувачів підпільної преси.

Також постійною практикою ОУН була участь її членів у ритуалах, пов'язаних із меморіалізацією подій визвольних змагань та їх учасників. Передусім ідеться про насипання символічних стрілецьких могил, використання наявних як місця для урочистого вшанування річниць відомих боїв і публічних демонстративних панахид на честь полеглих. Звична також участь у меморіальних заходах та демонстраціях, які організовували представники легального сектору, а також їх охорона. Яскравий приклад – демонстрації протесту з приводу угорських претензій на території Закарпаття й меморіальний похід 1 листопада 1938 р. на честь 20-ї річниці Листопадового чину. Інколи сама ОУН виступала ініціатором й організатором публічних символічних акцій, переважно тих, які безпосередньо її стосувалися. До прикладу, організоване биття в церковні дзвони у вечір страти В. Біласа і Д. Данилишина 24 грудня 1932р.³¹ та організація трауру, що означало скасування усіх гучних зборів і розважальних заходів у травні 1938 р. після одержання звістки про загибель полковника Є. Коновальця.

Усі ці практики ґрунтувалися на залученні до дії зі сильним символічним навантаженням великої кількості людей. Повторюваність таких прийомів виховувала відчуття ідентичності та належності, оснований на спільних ритуалах, і формувала розуміння, що належність до чого-небудь (спільноти борців за незалежність України, як позиціонувала себе ОУН), неможлива без активної участі в діях, які принаймні позиціонують наявність спільноти та декларують її ідентичність і наміри. Сама собою організаційна робота, пов'язана з підготовкою церемоній, сприяла формуванню та закріпленню навичок взаємодії й емоційного контакту між окремими членами ОУН.

Цим організаційна практика не обмежувалася. Особливістю ОУН були вимоги, що поширювалися на поведінку та щоденні активності кожного без винятку члена. Вони були кодифіковані у «12 прикметах характеру українського націоналіста» і «44 правилах життя українського націоналіста»³². На практиці регулювали принципи прийняття рішень окремим членом і моральні, якими той мав керуватися. Обидва параметри чітко залежав від факту належності особи до ОУН. Сама собою така практика виховувала внутрішню дисципліну, розуміння важливості власного вкладу в загальну репутацію та, враховуючи широку охопленість молоді мережею, фактично створювала передумови для формування певного соціального типу, який характеризувався високою соціальною відповідальністю, здатністю до представництва та взяття відповідальності за інших, внутрішньою зібраністю і вмінням жити, підпорядковуючи власне життя достатньо строгим вимогам.

В умовах ув'язнення в Аушвіці на початковому етапі опір формувався спорадично за принципом «свій до свого по своє», відтворюючи таку стандартну схему першого

³⁰ Мірчук П. Нарис історії ОУН. Т. 1. С. 121–125.

³¹ Чайковський Д. Білас і Данилишин. Нью-Йорк, 1972. С. 242.

³² Мірчук П. Нарис історії ОУН. Т. 1. С. 127–130.

етапу спротиву, як взаємодопомога в міру можливостей заради забезпечення виживання кожного з учасників мережі зокрема. Так, Микола Климишин, випадково відшукавши купу покинутого напризволяще взуття, зумів непомітно відібрати з неї для себе і товаришів³³. Після того, як охоронець зауважив, що в нього добра німецька вимова, яка дає можливість скерувати його на роботу у приміщенні й менше виснажуватися фізично, він зазначив, що є й інші такі люди. Очевидно, йшлося про товаришів з ОУН(б)³⁴.

Початковий етап охоплював також пошук контактів за принципом спільної країни походження. Цей параметр був не випадковим, оскільки передбачав спільну мову спілкування, що зменшувало час для налагодження контакту. Українцям було складніше, адже їхньої державної належності, що ґрунтувалася на культурно-політичній ідентичності, офіційно не існувало – перебувала в розмитому стані між позиціями, які пропонував офіційний поділ: Польща, Радянський Союз, Чехословаччина³⁵.

Роль контактера виконав Борис Вітошинський³⁶. Особливе значення мало знайомство групи ув'язнених націоналістів із Богданом Комарницьким, який перебував в Аушвіці з 1940 р., вважався «старим номером», тобто належав до категорії в'язнів, що мали низку неписаних привілеїв і зазвичай знали особисто представників адміністрації³⁷. Завдяки зв'язкам Б. Комарницького націоналістам вдалося потрапити на менш виснажливу роботу, де наглядачі-«капо» були відносно людяними³⁸.

Наявність стабільного місця в менш-більш «доброму командо», тобто такому, де робота була менш виснажливою, у приміщенні й існувала можливість «організації», тобто крадіжок їжі та одягу, забезпечувала той рівень пристосованості до життя в Аушвіці, який дозволяв більш системно й усвідомлено формувати мережу опору.

Насамперед організовано систему координування, управління і зв'язку. Оскільки в умовах підпілля в концтаборі, внаслідок обмежених можливостей в'язня впливати на події, зв'язок об'єктивно міг ґрунтуватися тільки на особистій довірі між учасниками підпільної мережі, досвід «п'ятірок» і «трійок» тут дуже придався. Якого вигляду в Аушвіці набув цей механізм, сформульований за принципом «передай другому», можна зрозуміти зі спогадів М. Климишина, який узяв на себе обов'язки лідера «Бандера-групе» (як тут називали ув'язнених членів ОУН(б)).

На першому етапі неформальним керівником «Бандера-групе» був Степан Ленкавський³⁹. Із залишених спогадів незрозуміло, чому очільником став саме він. Найімовірніше, через особистий авторитет у групі, котра прибула сюди 22 липня 1942 р., або тому, що за віком був чи не найстаршим у ній. Після прибуття до концтабору наступної, де неформальним лідером був М. Климишин, якийсь час – принаймні до закінчення т. зв. карантину – керівництво групою опиралося на спорадичні контакти. Так тривало до випадкової зустрічі С. Ленкавського і М. Климишина під

³³ Климишин М. В поході до волі. Т. 2. С. 102.

³⁴ Там само. С. 107.

³⁵ Марунчак М. Українські політичні в'язні в нацистських концентраційних таборах. Вінніпег, 1996. С. 89.

³⁶ Климишин М. В поході до волі. С. 103.

³⁷ Коваль О. Спомин мого життя... С. 77–78.

³⁸ Там само. С. 79.

³⁹ Климишин М. В поході до волі. С. 97.

час вечірнього апелю. С. Ленкавський перебував у дуже виснаженому стані й був переконаний у швидкій загибелі, тому передав повноваження неофіційного керівника М. Климишину. Надалі, у міру того, як новоприбулі «бандерівці» ознайомлювалися з правилами життя в Аушвіці та налагоджували власні контакти, персональний контакт за обговореною схемою став основою комунікації у справах спротиву.

За деякий час після відокремлення «Бандера-групе» в окремому приміщенні «штубовим», тобто старшим у кімнаті й відповідальним за дотримання формального порядку, заведеного адміністрацією Аушвіцу, призначили Льва Ребета⁴⁰. Це створило ситуацію, коли формальне і неформальне керівництво групою перебувало в різних руках. Із погляду підпільної практики, розподіл легальних офіційних постів був цілком нормальним, але функції керівника групи вимагали постійного контакту з табірною «аристократією» та представниками адміністрації, особливо, коли йшлося про уникнення транспортування до іншого концтабору або покарання когось із членів групи. За правилами табору, звичайний в'язень не міг звернутися до в'язня на посаді та будь-кого з членів адміністрації під загрозою негайної смерті. Відповідно, ситуація вимагала поєднання в одній особі формального та підпільного керівництва. Крім того, наскільки можна судити зі спогадів, сам М. Климишин вважав неетичною і незручною, з погляду керованості та координації дій у групі, ситуацію, коли формальним керівником був Л. Ребет, а підпільним провідником – він⁴¹. Передача повноважень цього разу відбулася формально – на підпільних зборах усі присутні таємним голосуванням висловилися за поєднання функцій і підпільного керівництва, і формального в руках Л. Ребета. Він керував «Бандера-групе» до двох ситуацій, які спричинили загальне незадоволення. Перша – одного з українців, Михайла Кравціва, записано у транспорт; друга – Володимира Дейчаківського мали покарати побиттям – теоретично існувала можливість переговорити з лагерельтесте про відміну або принаймні послаблення покарання, але Лев Ребет не скористався нею. Обидві ситуації спровокували звинувачення в недбайливому виконанні обов'язків і, у підсумку, повернення М. Климишина на «посаду» підпільного провідника⁴².

Сам М. Климишин доволі часто використовує у спогадах формулювання на зразок «мене не повідомили», «мені не сказали»⁴³, що додатково свідчить про існування серед членів ОУН(б) в Аушвіці внутрішньої системи оповіщення про важливе. Фактично, йдеться про модифікацію під специфічні умови звичних для практики довоєнної ОУН прийомів конспіративного спілкування. Зрозуміло, сильно полегшувало ситуацію те, що з часом усі учасники «Бандера-групе» виявилися зібраними в одному приміщенні. Але навіть у цьому випадку на них поширювалися винятково жорсткі правила концтабірного режиму. Згідно з ними, після відбою було абсолютно заборонено засвічувати світло чи розмовляти. За таке «порушення» карали побоями, які в ситуації хронічного виснаження організму могли стати фатальними.

Наступний етап формування мережі – вироблення системи розподілу між учасниками «Бандера-групе» їжі й теплого одягу, який вдавалося роздобути. Взагалі,

⁴⁰ Климишин М. В поході до волі. С. 140.

⁴¹ Там само. С. 141.

⁴² Там само. С. 141–142.

⁴³ Там само. С. 140–141.

«організація», тобто крадіжка їжі, де була можливість і розподіл її між слабшими членами «своїї» групи – один із найпоширеніших способів спротиву серед в'язнів Аушвіцу.

Розподіл у «Бандера-групі» відбувався приблизно так: щовечора, перед тим, як гасили освітлення, М. Климишин обходив по черзі всіх в'язнів-українців, кого міг, причому не тільки оунівців, але, як правило, колишніх остарбайтерів родом із Центральної та Західної України, і розпитував, чи мають їжу, взуття, верхній одяг. Не задовольняючись ствердними відповідями, просив показати, передбачаючи, що частині признатися у відсутності чогось не дозволить гордість. Після такої перевірки давав завдання т. зв. «старим нумерам» роздобути потрібне по можливості⁴⁴.

Крім того, була налагоджена система постійного підгодовування зовсім знесилених. Двом членам «Бандера-групі», Теодорові Галемі та Ярославові Климові, вдалося влаштуватися на роботу в команду, яка розвозила хліб серед в'язнів. Це давало можливість збирати і їсти розкришений, завдяки чому обидва постійно були ситі й мали можливість розподіляти між товаришами ту порцію, яку їм видавали легально. Для розподілу передавали М. Климишину, а той, як підпільний керівник усієї «Бандера-групі», розподіляв її між тими, хто потребував⁴⁵.

Система матеріальної підтримки учасників мережі сягала «ревіру» (так в'язні називали табірний шпиталь): «До Коваля підійшов наглядач і дав йому пайок хліба: “Передав тобі твій колега Миколай [Микола Климишин – *О. І.*]” – сказав він... Він заховався під одіялом, притискаючи хліб до брудних грудей...»⁴⁶.

Постійним елементом практики опору в «Бандера-групі» була культурно-організаційна складова. Наприкінці 1942 р. зроблено першу спробу друку самвидавного альманаху. До імпровізованої редакційної колегії увійшли Данило Чайковський, Петро Мірчук, Борис Вітошинський, Петро Балей та Омелян Коваль⁴⁷. Альманах «видали» на цигарковому папері, пишучи вручну.

Метод поширення таких самвидавів був класичним – «з рук до рук». Причому кур'єрами між редакцією та потенційними читачами були ті, хто завдяки табірній «посаді» мав можливість порівняно вільно пересуватися між двома його частинами, оскільки жіночий концтабір був частиною т. зв. Аушвіцу-2, відомого як Біркенау, який перебував на відстані близько 3 км від Аушвіцу. Цю роль взяв на себе Михайло Марунчак, який працював у табірному шпиталі. Із «ревіру» щотижня до Біркенау переносили стерилізатор і в його порожнину можна було вкласти те, що треба переправити. Ніс стерилізатор в'язень під конвоем спеціально призначеного есесівця. М. Марунчак задалегідь клав кореспонденцію і непомітно витягав її уже в Біркенау⁴⁸.

Апофеозом спроб налагодження культурного життя і просвіти з елементами пропаганди за зразками, засвоєними на практиці підпільної діяльності протягом 1930-х років і під час перебування у польських в'язницях, було видання підпільного

⁴⁴ Кардаш В. Справжній друг і провідник у боротьбі за Українську державу. Львів: «Меморіал», 1992. С. 734.

⁴⁵ Климишин М. В поході до волі. С. 110.

⁴⁶ Чайковський Д. Хочу жити! Образки з німецьких концентраційних таборів. Львів, 2009. С. 65.

⁴⁷ Коваль О. Спомин мого життя. С. 104.

⁴⁸ Марунчак М. Українські політичні в'язні... С. 127–128.

журналу «Жіноча недоля». Всього вийшло два випуски⁴⁹. Примірник одного з них вдалося забрати зі собою одній з ув'язнених – Марії Стахів⁵⁰.

Крім цього, в'язні зібрали імпровізовану бібліотеку: «Різним способом зорганізували ми собі скромну бібліотечку: один з наших друзів, працюючи назовні табору електротехніком, відшукав тут українця-інженера, що, як фахівець, провадив на приналежному до Авшвіцу полі плантації коксагизу. Вони обидва стрічалися при праці щодня і через цього українця-інженера діставали ми українські газети й інші різні видання, як також відомості про українське життя»⁵¹.

Ув'язнені «бандерівці» також зуміли організувати святкування Різдва, принаймні в 1944 р.⁵². Наскільки його можна відтворити зі сукупності спогадів, підготовка і саме святкування виглядали менш-більш так. За якийсь час до свята ті з організаторів, хто мав доступ до пральні, роздобули шмат чистого полотна, який використали як святкову скатертину. Інші знайшли ялинку – деревце, мабуть, потайки викорчували ті, що працювали в робочих бригадах поза межами табору. За окремими даними, ялинку позичили у в'язнів-поляків, які відзначали Різдво за Григоріанським календарем. Також приготували імпровізовану кутю – сухарі, відкладені протягом кількох останніх тижнів, залили штучним медом. Окрім цього, серед різдвяних страв була «хлібівка» – розмочений хліб у воді; «пелі», тобто варена картопля «в мундирах» і хліб із поцупленою з есесівської кухні ковбасою⁵³.

На вечерю, «організовану» бандерівцями, запросили в'язнів родом із Центральної України. Серед них було кілька підлітків, які потрапили сюди за втечу з примусових робіт, полонений офіцер Червоної армії (ЧА) Степан Хлющ, селянин Дем'ян Зінченко й інші. Після вечері в'язні наважилися заколядувати, хоча, якби їх почула варта, то свято закінчилося би трагічно.

На щодень зусиллями М. Климишина запроваджено певні сталі ритуали. Зокрема, щовечора відбувалася свого роду політінформація, коли краще обізнані учасники групи розповідали решті про те, що діється у світі⁵⁴. Обов'язковим елементом закінчення дня була молитва⁵⁵. Такі малопомітні елементи фактично вибудовували для ув'язнених власний ритм життя, альтернативний до нав'язуваного адміністрацією, і дозволяло сформувати свою монополію на прийняття рішень, принаймні в безпосередньому побуті.

Це – нестандартна практика на загальному фоні: «Коли ми дбали, щоб рано і після роботи помитися і дотриматися максимуму гігієни в тих умовах, наші французи ходили або лежали під бльоками, чекаючи на апель. ... встрявали в розмову з деякими французами, щоб довідатись про їх моральний стан і причини їхнього опущення. Відповіді були майже однозначні – “пощо дбати про гігієну, коли ми всі призначені тут на погибель”. Цей песимізм і здетермінованість були причиною поголовної

⁴⁹ Мірчук П. В німецьких млинах смерти. С. 119.

⁵⁰ Коваль О. Спомин мого життя. С. 105.

⁵¹ Мірчук П. В німецьких млинах смерти. С. 119.

⁵² Там само. С. 106; Петелицький С. До Освенціму за Україну. Ванкувер; Торонто; Київ: Суспільна служба України, 2000. С. 52–55; Коваль О. Спомин мого життя. С. 108–109.

⁵³ Петелицький С. До Освенціму за Україну. С. 54.

⁵⁴ Мірчук П. В німецьких млинах смерти. С. 120.

⁵⁵ Кардаш В. Справжній друг і провідник.... С. 711.

смертності. ... перевірів весь транспорт з Франції, за несповна рік від часу прибуття в липні 1942 року ... при житті залишилося всього 40 осіб ... у нас навпаки – була здетермінованість пережити всі лагери і поневір'яння і дожитись вільної і незалежної Української держави»⁵⁶. Така логіка – це фактичний відповідник однієї з важливих передумов виживання, яка детермінувала всі інші прийоми, – виставлення собі ірраціональної, як на умови концтабору, мети виживання, що потребувала щоденних зусиль. Віктор Франкл ілюструє цю логіку вже цитованими словами Фрідріха Ніцше: «Якщо знаєш, заради чого, витримаєш майже кожне як».

Загалом помітно, що метаморфози, яких зазнавали окремі прийоми підпільної ОУН в умовах концтабору, переважно зводилися до еволюції стандартних підпільних. Утім, якщо взяти до уваги проаналізовану парадигму виживання Б. Беттельхайма та спостереження К. Дуніна-Вонсовича, складається враження, що на інерції сформованої задовго до ув'язнення в концтаборі власної етичної системи ув'язненим оунівцям вдалося вибудувати парадигму виживання як успішного протистояння зусиллям тоталітарного режиму змістити ієрархію цінностей в'язнів і підпорядкувати їхню емоційно-вольову сферу його бажанням. У будь-якому випадку, окремі елементи звичної для ОУН підпільної тактики, підкріпленої програмними установками, виявилися добрими складовими тактики виживання за моделлю, яку описав Б. Беттельхайм. Із позиції цієї парадигми, низку елементів тактики ОУН практично відтворювали і втілювали чимало її головних елементів.

Передусім, довоєнна практика «п'ятірок» та «трійок» перетворилася на формування референтних груп, які в умовах концтабірного ув'язнення забезпечують моральну підтримку і своєрідний контроль за стійкістю. Справа в тому, що такий метод організації разом із заборонаю на розголошення організаційних справ навіть серед своїх, з одного боку, формував навички обережного поводження з інформацією, а з другого – оскільки практично єдиним, із ким можна обмінятися інформацією, був товариш по «трійці», то між учасниками «п'ятірок» формувалися тісні особистісні взаємини на підставі спільних переконань і діяльності. У підсумку «п'ятірка» на момент потрапляння у концтабір являла собою міцно злитовану на емоційному рівні групу, що забезпечувала моральну підтримку й виступала «контролером», який був запобіжником від недостойної поведінки, за логікою, продемонстрованою Дж. Герман та Д. Гроссманом⁵⁷, а загалом підтримував упевненість у правильності власної тактики.

Акцентування на здобутті незалежності України сформувало для ув'язнених членів ОУН(б) ірраціональну мету з мотиваційним елементом, спроможну забезпечити практично всі необхідні елементи стратегії виживання за парадигмою Б. Беттельхайма та В. Франкла, за винятком тих, які потребували фізичного ресурсу. Особливо важливим у цьому контексті виявилось те, що частиною ідеології ОУН(б), як і довоєнної ОУН, були вимоги до щоденної поведінки підпільника й члена організації. Так, ще задовго до ув'язнення у концтаборі було сформоване чітке розуміння єдності поступової щоденної дрібної дії і стратегічної мети. Це дозволяло швидко сформулювати шляхи її досягнення в будь-якій ситуації і тим самим швидко сформулювати власну,

⁵⁶ Коваль О. Спомин мого життя. С. 100–101.

⁵⁷ Див.: Герман Дж. Психологічна травма та шлях до видужання. Львів: Вид-во Старого Лева, 2016; Grossman D. On Killing. The Psychological Cost of Learning to Kill in War and Society. New York: Back Bay Books, 1996.

повністю альтернативну й опозиційну до мети, у цьому випадку, нацистів срархію пріоритетів і логіку дій. Ця перебудова охоплювала вибудовування логічної послідовності, яка дозволяла припинити сприйняття ув'язнення як катаклізму, проти якого нема шляхів протидії. Зрозуміло, таке сприйняття деморалізувало в'язня та вбивало волю до опору. Альтернативою, як у випадку ув'язнених оунівців, була схема, згідно з якою ув'язнення у концтаборі – тільки етап протистояння, що виростало з протилежності мети самих «бандерівців» і ворога в особі каральної системи Третього Райху. Треба зауважити, що навряд чи така швидка, майже автоматична перебудова була б можливою без постійних просвітницьких практик у підпіллі.

Вимоги до підпільника поширювалися й на практики щоденного життя і це несподівано зіграло на користь членів ОУН(б), що опинилися перед необхідністю вижити в умовах Аушвіцу. Низка вимог до підпільника на рівні щоденної побутової активності забезпечила автоматичне зберігання монополії на прийняття рішень у побуті, а отже, і розуміння себе як чогось принципово іншого та ворожого до того, що пропагує нацистська система.

У підсумку можна ствердити, що та модель особистої і групової поведінки, яку пропагувала ОУН(б), у багатьох моментах відповідала моделі виживання, сформованої В. Франклом і Б. Беттельхаймом значною мірою теж на підставі досвіду ув'язнення у концтаборах. Причини й механізми такого стану речей мають стати предметом подальшого дослідження.

REFERENCES

1. Bettelheim, B. (1986). *The informed heart: A study of the psychological consequences of living under extreme fear and terror*. London: Peregrine Books [in English].
2. Chaikovskiy, D. (1972). *Bilas i Danylyshyn*. New York [in Ukrainian].
3. Chaikovskiy, D. (2009). *Khochu zhyty! Obrazky z nimetskykh kontsentratsiinykh taboriv*. Lviv [in Ukrainian].
4. Dunin-Łasowicz, K. (1983). *Ruch oporu w hitlerowskich obozach koncentracyjnych. 1933–1945*. Warsaw: PWN [in Polish].
5. Frankl, V. (2007). *...trotzdem Ja zur Leben sagen. Eine Psycholog erlebt das Konzentrationlager*. Munich: Deutscher Taschenbuch Verlag [in German].
6. Grossman, D. (1996). *On Killing. The Psychological Cost of Learning to Kill in War and Society*. New York: Back Bay Books [in English].
7. Hanushevskiy, M. (2007). Roman Shukhevyych u moikh spomynakh. In *Litopys UPA. Nova seriia* (Vol. 10). Kyiv; Toronto [in Ukrainian].
8. Herman, Dzh. (2016). *Psykhologichna travma ta shliakh do vyduzhannia*. Lviv: Vydvo Staroho Leva [in Ukrainian].
9. Kardash, V. (1992). *Spravzhnii druh i providnyk u borotbi za Ukrainsku derzhavu*. Lviv: «Memorial» [in Ukrainian].
10. Klymyshyn, M. (1977, 1987). *V pokhodi do voli* (Vols. 1-2). Detroit [in Ukrainian].
11. Koval, O. (2016). *Spomyn moho zhyttia*. Lviv [in Ukrainian].
12. Malashchuk, R. (1987). *Z knyhy moho zhyttia. Spomyny* (Vol. 1). Toronto: Vydannia Vydavnychoi spilky «Homin Ukrainy» i Doslidnoho Instytutu «Studiiium» [in Ukrainian].
13. Marunchak, M. (1996). *Ukrainski politychni viazni v natsytskykh kontsentratsiinykh taborakh*. Winnipeg [in Ukrainian].

14. Mirchuk, P. (1957). *V nimetskykh mlynakh smerty*. London: Ukrainskyi soiuз politychnykh viazniv [in Ukrainian].
15. Mirchuk, P. (1968). *Narys istorii OUN* (Vol. 1). Munich; London; New York: Ukrainske vydavnytstvo [in Ukrainian].
16. Petelytskyi, S. (2000). *Do Osventsimu za Ukrainu*. Vancouver; Toronto; Kyiv: Suspilna sluzhba Ukrainy [in Ukrainian].
17. Posivnych, M. (2010). *Voienno-politychna diialnist OUN u 1929–1939 rokakh*. Lviv [in Ukrainian].
18. Savchyn, M. (2003). *Tysiacha dorih. Spohady zhinky-uchasnytsi pidpilno-vyzvolnoi borotby pid chas i pislia Druhoi svitovoi viiny*. Kyiv: Smoloskyp [in Ukrainian].
19. Zaitsev, O. (2013). *Ukrainskyi intehralnyi natsionalizm (1920–1930 ti rr.): Narysy intelektualnoi istorii*. Kyiv: Krytyka [in Ukrainian].

Olesia ISAIUK

Doctor of Philosophy,

Junior Researcher

Lontsky Prison National Memorial Museum

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6339-0438>

e-mail: isaiuk.o@gmail.com

A NETWORK OF OUN(B) MEMBERS' RESISTANCE IMPRISONED IN THE AUSCHWITZ CONCENTRATION CAMP: AN EXAMPLE OF THE TRANSFORMATION OF SURVIVAL TACTICS INTO RESISTANCE TACTICS BASED ON THE EXPERIENCE OF UNDERGROUND CONFRONTATION

The article discusses the formation of resistance tactics built by members of the OUN(B) prisoners in the Auschwitz concentration camp with the active involvement of a psychological and moral factor in the context of looking at the problem of B. Bettelheim and V. Frankl. The theoretical models of both researchers, partly formed based on their own experience as political prisoners of the Nazi concentration camps, emphasize the significant role in the effectiveness of the survival model of preserving the autonomy of thinking, the ability to build reality models alternative to the positions of the regime and maintain motivation, based on the aim, the main condition for which is to get out of the concentration camp. A number of daily activities and routines are also offered to support this psychological model. Long before the probable detention in the concentration camp, a sort of *modus vivendi* was formed in the OUN(B) based on the usual OUN clandestine tactics and moral and psychological requirements for members of the Organization, which included most of the necessary elements of survival tactics, developed by Bettelheim. One from the most important elements of its was ability of own system of views spreading to another prisoners, what served as the first phase of transformation into wide resistance movement. This leads to an analysis of the mechanisms of resistance of OUN(B) members in Auschwitz, compared to their pre-prisoner tactics and comparison between internal requirements for OUN members and Bettelheim's survival complex.

Keywords: survival tactics, resistance tactics, monopoly on household decisions, OUN(B), Bandera Group, Auschwitz, concentration camp.

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ УКРАЇНОЗНАВСТВА ім. І. КРИП'ЯКЕВИЧА

НОВІТНЯ ДОБА

ВИПУСК 7

Львів 2019

УДК 94(477)“19/20”

Новітня доба / гол. ред. Михайло Романюк; НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2019. Вип. 7. 272 с.

У збірнику представлено дослідження з новітньої української та світової історії за період від Першої світової війни і до сьогодення. Наголошено на закономірностях й особливостях розвитку суспільно-політичних і націєтворчих процесів в Україні у контексті історії європейських народів, зокрема становища українського суспільства в умовах тоталітарних режимів. Розкрито особливості українського визвольного руху, воєнної історії, формування державних інституцій, роль культури у становленні громадянського суспільства, вивчення джерел та історичної біографістики.

Contemporary era / [resp. ed. Mykhailo Romaniuk; I. Krypiakievych Institute of Ukrainian Studies NAS of Ukraine. Lviv, 2019. Issue 7. 272 p.

The collection presents studies on modern Ukrainian and world history from the First World War to the present. Emphasis is placed on the regularities and features of the development of socio-political and nation-building processes in Ukraine in the context of the European nations' history, in particular the position of Ukrainian society under totalitarian regimes. The features of the Ukrainian liberation movement, military history, formation of state institutions, the role of culture in the development of civil society, the study of sources and historical biography are revealed.

Рекомендувала до друку вчена рада
Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України
(протокол № 11 від 17.12.2019 р.)

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР

Романюк Михайло Васильович, к.і.н. (Україна)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Голембійовська-Тобіаш Анета (Gołębiowska-Tobiasz Aneta), dr (Польща)

Дзеньковський Томаш (Dzieńkowski Tomasz), dr (Польща)

Красівський Орест Якубович, д.і.н., проф. (Україна)

Муравський Олег Іванович, к.і.н., с.н.с. (Україна)

Пасіцька Оксана Ігорівна, к.і.н. (Україна)

Патер Іван Григорович, д.і.н., проф. (Україна)

Руда Оксана Василівна, к.і.н. (Україна)

Сова Андрій Олегович, к.і.н., доц. (Україна)

Соляр Ігор Ярославович, д.і.н., с.н.с. (Україна)

Стасюк Олександра Йосипівна, к.і.н., с.н.с. (Україна)

Трофимович Лілія Володимирівна, к.і.н., доц. (Україна)

Цецик Ярослав Петрович, к.і.н., доц. (Україна)

ISSN 2409-434X

© Інститут українознавства
ім. І. Крип'якевича НАН України, 2019

ЗМІСТ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ НОВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ

PASITSKA Oksana. Ukrainian individual entrepreneurship in Halychyna in the first third of the 20 th century: state and features of development	3
ФІНОГЕНОВ Олег. «Українське питання» в діяльності Західноукраїнського товариства Ліги Націй	12
ПІДШИБЯКІН Сергій. Операція чи «котел»: Дебальцівські події початку 2015 року у візях української громадської думки	23
ПОПКО Сергій. Військові навчання та миротворчі операції Збройних сил України (2014–2016)	38
ПОЛТАВЕЦЬ Юрій. Культурне життя, організація дозвілля та побуту в Національній академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного	48

ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО ВИЗВОЛЬНОГО РУХУ ХХ СТОЛІТТЯ

СТЕФАНІВ Василь. Релігійне питання в ідеології європейських націоналістичних рухів та український інтегральний націоналізм у міжвоєнну добу: порівняльний аналіз	58
ФУТАЛА Василь. Чи була зрада в ОУН? (Історіографічні оцінки причин і передумов розколу націоналістичної організації у 1940 році)	75
БАЛЕЦЬКА Людмила. Протистояння УПА з радянськими партизанами та поляками на Камінь-Каширщині (1943–1944)	89
ДРОГОБИЦЬКИЙ Ігор. Еволюція концепції розгортання збройної боротьби з окупаційними режимами в середовищі ОУН(б) (1942–1944)	100
ІСАЮК Олеся. Мережа спротиву членів ОУН(б), ув'язнених у концтаборі Аушвіц: приклад трансформації тактики виживання в тактику спротиву на основі досвіду підпільного протистояння	108
НАДУРАК Наталія. Ідейне протистояння українських зарубіжних і радянських дослідників в оцінці діяльності ОУН	124
ПАГІРЯ Олександр. ОУН та УПА в контексті визвольних рухів: спроба компаративного аналізу	150

ПОСТАТІ

ПАТЕР Іван. Ольгерд Бочковський: ставлення чехів і Томаша Гарріга Масарика до українського питання	178
ПОСІВНИЧ Микола. Отець Степан Онишкевич: творець і будівничий ЗУНР	217
SOVA Andrii. Physical education professor Stepan Haiduchok: the formation of a worldview	226
ЗАЙЦЕВ Юрій. Михайло Сорока – моральний символ борців за волю України 1940–1980-х років	234

ОСОБЛИВИЙ ПОГЛЯД

ГАВРИЛІВ Ігор. До питання актуальності державотворчої програми Організації Українських Націоналістів	244
---	-----

ОГЛЯДИ ТА РЕЦЕНЗІЇ

ARTYMYSHYN Yulia. [Рец. на:] Roman Kabachyi «Exiled to the Steppes. The Deportation of Ukrainians from Poland to South of Ukraine in 1944–1946»	258
РОМАНЮК Михайло. [Рец.]: Історія УПА на Тернопільщині [на]: Волянюк С. Історія воєнної округи УПА «Лисоня»	262